

Budapest felfedezése

KÁVÉHÁZAK VÁROSA

Ma már nehéz lenne pontosan meghatározni, miképpen és miért tűntek el a pest-budai utcákról a kávéházak? Az életforma változása fedte be vastag porréteggel vakítófényű tükörlablakait, vagy egyfajta eltűzött óvatosság, amely gyanús kispolgári szöszmötölést, megbízhatatlan elemek rosszindulatú fecsegését vélte felfedezni a kávéházak zugaiban, ahová pedig oly szívesen lépett be a pesti ember, mintha egyszerűen hazatérne. S ebben van is valami igazság. A kávéház második otthona volt sok pestinek, alkotó műhelye íróknak és művészeknek, találkozóhelye haladó gondolkodású embereknek és forradalmároknak. A pesti kávéháznak dicső történelmi hagyományai vannak, ha nem is mind az ötszázadnak, amely a századforduló után kaput nyitott, hogy a millennium éveinek mohó világvárosi fejlődését, felajzott életkedvét szolgálja és konzerválja, mintegy metszett tükrök és plüss fotelek foglalalatába zárva egy hamis ábrándképet, amely az ezredéves ünnepek bódultságában született.

Fölösleges vállalkozás lenne visszasírni azt a hazug, ezüst-tükrös regényességet, amelyet egynemely hivalkodó kávéházak árasztottak, s aminek látványra az első világháború előtt e megállapításra készített egy angol utazót: „A magyarok éjjel-nappal mulatnak, mintha egyéb dolguk sem akadna a világon.”

Számoljunk le mindenekelőtt azzal a rövidlátó általánosítással, hogy minden pesti kávéház az örök dínomdánom otthona volt, s egyúttal azzal is, hogy csupa, dologtalan lebzselő, rosszmájú fecsegő és minden hájjal megkent „életművész” ténfergett a biliárdasztalok körül. A pesti kávéházak többsége csöndes menekő volt, a hányatott sorsú író- és művészvilág melegedőhelye, ahol nemcsak a test, de a szellem is átforrósodott a gondolatok tüzetétől.

Mindegy.

A pesti kávéházak elmúltak, a régi Budapest lassan kődbe vesző emlékcárcát azonban nem rajzolhatjuk meg hitelesen egy megindult visszapillantás nélkül a pesti kávéházakra, amelyek nem egyszerű vendéglátó helyek, hanem intézmények voltak, szervesen beleágyazva a fiatal világváros sajátos szellemi életébe. Napjainkban mindössze néhány emléktábla jelzi, hogy valamely még létező, vagy örökre elmúlt, hajdanvolt kávéház szivarfüsttel pácolt falai között mi történt, kik gyülekeztek és tanakodtak ottan, miféle szellemi erőfeszítések és ésszel megívott játékos viadatok zajlottak, miközben az „irodalmi főpincér” szerény falatokkal és némi készpénzzel támogatta az irodalom és a művészet küszködő óriásait.

Nem véletlen, hogy a pesti kávéházak azzá lettek, aminek a harmincas években a pályakezdő ifjú újságírók megismerték, emlékeikbe zártak egy-egy borostyánfényű pillanatot, amikor a kezdő újdondaszt elővezették a Luxor kávéházban Szomor Dézsdó asztalához, és a „pápa” három góhős szóból álló mondatot szentelt az ifjúnak, elárulva, hogy megtekintésre méltatta a déli lapban megjelent cikkét. Nem, ebben a városban másfél évszázaddal ezelőtt sem tudta senki, mi lesz abból a kávéházból, amelyet az akkori Őri utcában „Café Renaissance” néven alapított Privorszky, az akkor már ismert kávé, akitől később első legénye, Pilvax Károly vette át az üzletet. Ki sejtette akkor, hogy az 1844-ben már a Pilvax nevet viselő kávéházban csoportosuló fiatal forradalmárok megalakítják a közvélemény asztalát s ennek az asztalnak milyen szerepe lesz a magyar történelemben. 1846. március 12-én Ferdinánd sajátkezű leiratában hívta fel a titkosrendőrség figyelmét a Pilvaxból terjengő forradalmi eszmékre, két év múlva mégis a rendőrkémeztől hemzsegtő kávéházban olvasta fel Jókai a nemzet követeléseit, Petőfi pedig a Nemzeti dalt.

Mindig akadt ebben a városban kávéház, amely vészterhes időkben otthont adott a szabad gondolat híveinek. Csaknem száz évvel a Pilvax-beli események után a Dunakörző híres kávéházában, a Café Negrescóban alapította meg dr. Pesthy István fogorvos-rajzoló a rövid életű Pesti Postát, úgyszólván a fasizmus végzetes zászlóbontásának pillanatában, hogy jó néhány emlékezetes karikatúrájával, vakmerő „bemondásával” magára vonja a figyelmet. Az alapítók csöndes tereferének ható beszélgetései fölött egy mogyoró nagyságúra töpördött, talán szélesztendő „szivarosfiú”, a felejthetetlen emlékü Berci bácsi örökődött, mert egy pesti kávéház szivarosa nemcsak a törzsvendégeket ismerte, de a politikai rendőrség nyomozóit is.

Budapest „kávéházi térképéről” már korábban eltűntek — átalakultak vagy végképp bezártak kapuikat — olyan hajdani kávéházak, amelyek hírét a mai nemzedék már nem is hallotta. Ki tud napjainkban az Újvilág utcai Sas kávéházzal, a Hajó utcai Fehérhajóval, a Kishíd utcai Vadászútról, a Dorotya utcai Kaszinó kávéházzal, a Nagyhid utcai Angol királynőről, a Színház téri — ma Vörösmarty téri — Magyar Királyról, a budai Fortuna, Szarvas, Sztambul kávéházakról? Az a nemzedék, amely már meg sem ízlelte a kávéházi életet, de tanúja volt a kávéházak eszpreresszová történő összezsugorodásának, vagy teljes megszűnésének, már értetlenül hallgatja, hogy volt valaha a Kosuth Lajos utcában egy Kammon kávéház, ahol Vajda János asztalánál az ellenzéki írók tartották összejevetelüket. Egyetemi hallgatók vitakoznak a Károlyi utcai Eötvös Klubban, s talán eszükbe sem jut, hogy a klub elődjében, a patinás Centrál kávéházban tartott szerkesztői törzsszabott Kiss József, A Hét alapítója.

A kortárs nemzedék együttérzéssel bosszankodik azon a lassúságon, amellyel az egykori New York, később Hungária kávéház újjáépítését végzik, de már korosabb embernek kell lennünk ahhoz, hogy aggódjunk, vajon az év végére talán mégis megnyíló Hungária megőriz-e valamit abból a légkörből, amelyet Kosztolányi és Karinthy csatogató irodalmi játéka, Osvát Ernő töprengései, Gárdonyi Géza merengései szöttek át, s ahol minden pönkösdvasárnap megtartották a „színészvársárt”. Ezen a napon seregltek fel Budapestre a vidéki szintársulatok tagjai, hogy a színgazgatókkal szerződést kössenek. Vajon feltűnik-e még egyszer az újjáalakított Hungária asztalai között egy olyan héjapillantású riportert — a későbbi kávé —, mint Tarján Vilmos, vagy a jó színházért izzó s valami végtelen nyelvi könnyedséggel és találékonysággal vagdalkozó Egyed Zoltán, aki a nyári operettmezőkre kiruccant drámai színész teljesítményét e szavakkal méltatta: „Annyi férfibájjal rendelkezik, mint egy murokrépa.”

A Japán kávéház — mint az Írók Könyvesboltja — legalább megőrzött egyfajta nem kapcsolatot az irodalommal, könyvespolcai között magától értetődő kényelemmel és otthonias érzéssel ülnek le könyvnaplái köteteket dedikálni az írók és külföldi íróvendégek. A Japán a legenda szerint egy tréfának köszönhetette azt, hogy irodalmi-művészi törzskávéház lett. Korábban a közeli Abbázia volt a törzshely, amelynek tulajdonosa úgy akart védekezni a képeslapok megcsontkítása ellen, hogy az újságokat „Ezt a képet az Abbázia kávéházból loptam” bélyegzővel látta el. A művészek megsértődtek és átvonultak a Japánba, az Abbázia híre attól kezdve hanyatlásnak indult, végképp elvesztette rangját, amelyet Kernstok Károly, Lechner Ödön, Szinyei-Merse Pál, Ferenczy Károly, Rippl-Rónai József, Fényes Adolf, Csók István, Iványi-Grünwald Béla és Csontváry látogatásai révén szerzett, József Attila és

Nagy Lajos csöndes éhezéseinek, és az éhséget elűző sakkjátszmáinak is, a Japán volt a színhelye, de megfordult a falak között Molnár Ferenc, Szép Ernő, Bródy Sándor és fia, Hunyady Sándor, aki szívesen írt kávéházban, míg az „öreg” Bródy szemérmesen elzárkózott szállodai szobájában, ha írni kezdett, a Japánban azonban nagy asztalt vitt. Ebben az anekdotázó körben alakult ki Hunyady Sándor sajátos írásmódja. A tollhegyre kívánczó történetet előbb öt-hat kávéházban elmesélte, látszólag lusta, de annál éberebb pillantásokkal lesve és mérlegelve a hatást, majd következett a japánbeli „főpróba”. Ha ott is sikert aratott a történet, akkor „Sándorka” papírt kért és gyorsan lefirkantotta kéziratát. A könnyed remeket ilyen gyötrelmes sávpróba előzte meg.

Egy újságcikk terjedelme semmiképpen sem elegendő arra, hogy a pesti kávéházak gazdag történelmét és színes meséit magába foglalja, a sorok írója mindössze arra vállalkozott, hogy a város múltjában való csöndes kitorzással és személyes emlékei alapján fölillantson néhány árnyékot a pesti kávéházakról. Megfordult abban az időben olyan éjszakai kávéházakban is, ahol a nappali kávéházak finnyás polgárainak megfélemezésére a „társadalom alja” verődött össze, egyfajta „szakmai” osztályozás szerint — cigányzenész, pincér, újságíró, zsoke és prostituált. Járt kávéházakban, amelyek éjjelkor nyitottak és délen zártak, hogy utolsó menedéket szolgáltassanak az éjszaka hajótörötteinek; járt előkelő budai kávéházakban, ahonnan azonnal kirúgták a pincért, ha koccanva tette le a vendég elé a poharat a márványasztalra, s megfordult olyan igazi „ezüst-tükrös” kávéházakban, ahol elég volt egy eltévedt pillantás egy előkelő úriasszony kihívó ruhakivágására, hogy röppöljön a gombócba gyúrt fehér glazékesztély, ami tudvaleg a párbajra való kihívást jelentette.

A legjobban mégis azokat a csöndesen pezsgő légkörű kávéházakat szerette, ahol bámulni lehetett egy nagy író, egy vérmes természetű hírlapírót, ahol asztalához hívta Petschauer Attila és kifogásolta a nyakkendőjét. Szerette az Eleyátor kávéházat a ferencvárosi házmezterekkel és diópálinkát védelő gabonaalkuszokkal, a krisztinavárosi Philadelphiat, ahol Szabó Lőrinc azzal bízta meg, hogy kéziratát a szerkesztőségbe vigye. Nem védeni akarta a letűnt kávéházakat, ezért cikke végére illeszteti bátorodik egy hetvenéves újságkivágást, amely a pesti pincérújságban jelent meg s azt közölte, hogy Magyarországon a századforduló után 76 ezer kocma volt. Az elburjánzott, zajos és bűzös italmérő helyek ellensúlyozására szaporodtak el a csöndes, tiszta és kellemes kávéházak. Nem véletlenül és nem — bszontalanul.

Baróti Géza